

dr hab. Magdalena Błazek
Zakład Badań nad Jakością Życia
Katedra Psychologii
Gdański Uniwersytet Medyczny

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Judyty Borchet
pt. *Parentyfikacja w grupie polskich adolescentów: opracowanie narzędzi*
badawczych i eksploracja procesu
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Teresy Rostowskiej i promotor
pomocniczej dr Aleksandry Lewandowskiej- Walter

Przedstawiona do recenzji praca doktorska stanowi zbiór pięciu monotematycznych tekstów poświęconych zagadnieniu parentyfikacji w grupie polskiej młodzieży. Wszystkie teksty są wieloautorskie, a Doktorantka jest pierwszym autorem w czterech i drugim w jednej z nich. Prace zostały opublikowane w punktowanych podlegających procesowi recenzji. W pracy przeglądowej Autorka opisuje rozwojowy kontekst zjawiska parentyfikacji, a w badaniach własnych skupia się na konstrukcji narzędzi do pomiaru parentyfikacji aktualnie doświadczanej i ocenianej retrospektywnie. W przeprowadzonych badaniach Autorka wraz ze współpracownikami eksploruje parentyfikację wśród dziewcząt i chłopców, poszukuje związków między parentyfikacją a strategiami radzenia sobie ze stresem, analizuje wpływ nasilenia parentyfikacji na osiągnięcia szkolne adolescentów i ich samoocenę oraz wskazuje na potencjalnie ochronną funkcję relacji z rodzeństwem i ogólnej jakości życia.

Na cykl składają się następujące publikacje:

1. Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., & Rostowska, T. (2018). Performing developmental tasks in emerging adults with childhood parentification – insights from literature. *Current Issues in Personality Psychology*, 6(3), 242–251. <https://doi.org/10.5114/cipp.2018.75750>
2. Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., Połomski, P., & Peplińska, A. (2020). Construction of a Parentification Questionnaire for Youth. *Health Psychology Report*, 8(2), 175–188. <https://doi.org/10.5114/hpr.2019.89492>

3. Lewandowska-Walter, A., Borchet, J., Rostowska, T., Połomski, P., & Peplińska, A. (2017). Parentification and coping in Polish adolescents. *Polish Journal of Social Science*, 12(1), 157–176.
4. Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., Połomski, P., Peplińska, A., & Hooper, L. M. (2021). The relations among types of parentification, school achievement, and quality of life in early adolescence: An exploratory study. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.635171> (Czasopismo wyróżnione na liście JCR, IF = 2.067)
5. Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., Połomski, P., Peplińska, A., & Hooper, L. M. (2020). We are in this together: Retrospective parentification, sibling relationships, and self-esteem. *Journal of Child and Family Studies*, 29(1), 2982–2991. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01723-3> Czasopismo wyróżnione na liście JCR, IF = 1.310

Na realizację postawionego przez Doktorantkę celu badawczego, jakim była konstrukcja narzędzi diagnozujących parentyfikację oraz rozpoznanie korelatów i konsekwencji parentyfikacji w grupie młodzieży złożyły się trzy etapy. W pierwszym z nich Autorka dokonała przeglądu literatury analizując związek między parentyfikacją doświadczaną w okresie dzieciństwa i adolescencji a realizacją zadań rozwojowych w grupie późnych adolescentów/osób wkraczających w dorosłość (publikacja 1). Kolejnym, drugim etapem pracy była konstrukcja narzędzia badawczego w dwóch wersjach, dla osób posiadających rodzeństwo i go nie mających. Początek realizacji tego zdania to lata 2015/2016. W tym okresie, jak podkreśla sama Autorka, nie było polskich narzędzi dotyczących badanego zjawiska. Efekty tej pracy ukazały się w publikacji drugiej, gdzie przedstawiony został autorski *Kwestionariusz Parentyfikacji dla Młodzieży* umożliwiający wielowymiarowy pomiar parentyfikacji aktualnie doświadczanej przez adolescentów i wykorzystany następnie w badaniach opublikowanych w artykule trzecim i czwartym. Ponadto Autorka wraz ze współpracownikami dokonała adaptacji narzędzia angielskiego autorstwa wybitnego autorytetu w światowych badaniach nad parentyfikacją, prof. Lisy Hooper, z którą nawiązała naukową współpracę i która jest współautorką czwartej i piątej publikacji w cyklu monotematycznym. Narzędzie to jednak nie zostało zaprezentowane w cyklu artykułów.

Etapem trzecim były prace eksploracyjne w postaci trzech badań poprzecznych przeprowadzonych na polskiej młodzieży. Celem pierwszego z nich była analiza związku między płcią a nasileniem parentyfikacji na różnych jej wymiarach oraz związków między wymiarami

parentyfikacji a sposobami radzenia sobie ze stresem u wczesnych adolescentów. Uzyskane wyniki ujawniły różnice dotyczące rodzaju parentyfikacji - chłopcy deklaruowali wyższy poziom instrumentalnej parentyfikacji skierowanej na rodziców oraz wyższy poziom zadowolenia z roli pełnionej w rodzinie niż dziewczęta, a dziewczęta z kolei wyższy poziom emocjonalnej parentyfikacji skierowanej na rodzeństwo, czyli dbania o dobrostan innych dzieci (zabrakło informacji o wieku rodzeństwa, która wydaje się przydatna w analizie i dyskusji wyników). Na poziomie tendencji statystycznej dziewczęta wykazywały również wyższy poziom emocjonalnej parentyfikacji skierowanej na rodziców. W publikacji czwartej Autorka i współpracownicy eksplorowali relację między aktualnie doświadczaną przez adolescentów parentyfikacją a osiągnięciami szkolnymi uwzględniając kontekst jakości życia. W badaniu zaprezentowanym w publikacji piątej udział wzięły osoby w okresie późnej adolescencji/wchodzące w dorosłość. W tym badaniu Autorzy wykorzystali relację w rodzeństwie jako zmienną pośredniczącą i jak się okazało ważny czynnik chroniący przed negatywnymi następstwami parentyfikacji.

Analizując zawartość merytoryczną tekstów podkreślić należy, iż Autorka zajęła się ważnym i w populacji polskiej stosunkowo słabo zbadanym zagadnieniem, a co więcej podążając za modelem Hooper (2009, 2011) odniosła się do parentyfikacji jako zjawiska występującego nie tylko w relacji z rodzicami, ale również występującego w relacji z rodzeństwem. Jest to zagadnienie ważne, gdyż ten rodzaj parentyfikacji często przyczynia się do podejmowania ról rodzicielskich wobec rodzeństwa utrudniając lub wręcz uniemożliwiając realizację właściwych dla danego etapu zadań rozwojowych. Autorka słusznie zwraca uwagę na liczne, negatywne konsekwencje parentyfikacji począwszy od braku właściwej troski ze strony rodziców poprzez podejmowanie zadań przekraczających możliwości rozwojowe, aż po zaburzenia wchodzące w obszar psychopatologii, takie jak depresja, zaburzenia lękowe, zaburzenia odżywiania, problemy z prawidłową regulacją emocji, a nawet nieprawidłowe kształtowanie się osobowości, prowadzące do problemów w życiu dorosłym oraz poważnych trudności w relacjach z własnymi dziećmi. Na podkreślenie zasługuje także uwzględnienie przez Doktorantkę pozytywnych konsekwencji parentyfikacji, inaczej zwanej w tym przypadku udorośleniem (ang. *adulthood*), czyli poczucia sprawczości, rozwoju istotnych kompetencji zadaniowych i życiowych oraz pozytywne relacje z innymi członkami rodziny. Należy jednak pamiętać, że i te, pozytywne, mogą mieć charakter obciążający emocjonalnie, czyniąc dziecko/dorosłego odpowiedzialnym za rodzinę i rozwiązywanie w niej problemów, a zatem w konsekwencji narażając na kształtowanie się

niewspółmiernego do roli czy kompetencji poczucia zobowiązania w obliczu różnych życiowych problemów, na jakie napotyka cała rodzina. Co ważne i ten aspekt w refleksjach Autorki odnajdujemy, parentyfikację należy badać nie tylko w grupach podwyższonego ryzyka (alkoholizm w rodzinie, rozwód, przewlekła choroba rodzica itp.), ale także w populacji ogólnej. Być może pogłębione badania pozwolą wyjaśnić w jakiej mierze nieadaptacyjne oblicze perfekcjonizmu, pracoholizmu, nadmiernego poczucia odpowiedzialności itp. Dzieci poddane parentyfikacji poświęcają własne pragnienia, aby zadbać o potrzeby swoich rodziców i/lub rodzeństwa, a w konsekwencji mają trudności z rozwinięciem niezależnego poczucia własnego Ja, a niektóre nigdy nie rozwijają realistycznego poczucia własnych zdolności, cierpią z powodu lęku, że nie są w stanie sprostać wymaganiom i oczekiwaniom, jakie sobie stawiają.

Na przykład Robinson i Kelley (1998) stwierdzili, że w wyniku parentyfikacji dziecko prawdopodobnie wyrośnie na osobę dorosłą uzależnioną od pracy, wykorzystując wyniki jako miarę własnej wartości. Valleau, Bergner i Horton (1995) oraz West i Keller (1991) również ustalili, że parentyfikacja w dzieciństwie jest silnie powiązana z dorosłą rolą opiekuńczą oraz stylem nawiązywania relacji z innymi charakteryzującym się wykonywaniem wszystkich obowiązków, presją na finansowe utrzymywanie innych itp. Czynnikiem dodatkowo utrudniającym oparte na zdrowej autonomii i właściwym stawianiu granic funkcjonowanie w życiu dorosłym jest emocjonalne obciążenie, tym trudniejsze im wcześniej doszło do zamiany ról w rodzinie (Jurkovic, 1997; Schier, 2014). Należy ponadto zwrócić uwagę na towarzyszące parentyfikacji, a właściwie będące jej konsekwencją, poczucie bycia „oszustem” (ang. *impostor phenomenon*), opisane w roku 1978 przez Clence’a i Imesa, a definiowane jako wewnętrzne odczucie bycia niegodnym czy niewiarygodnym pomimo obiektywnych dowodów sukcesów.

Style atrybucji są również skorelowane z tym poczuciem poprzez interpretowanie własnych sukcesów jako funkcji głównie zewnętrznych, niestabilnych czynników, a nie wewnętrznych czynników stabilnych (Chae i in., 1995; Imes, 1979; Ross, Stewart, Mugge i Fultz, 2001; Topping i Kimmel, 1985). Inne badania wykazały silne pozytywne powiązania między uczuciami oszukiwania a lękiem (Clance i Imes, 1978; Lester i Moderski, 1995; Topping i Kimmel, 1985), depresją (Chrisman i in., 1995; Clance i Imes, 1978), stresem psychicznym (Henning i in., 1998) oraz gorszym stanem zdrowia psychicznego (Sonnak i Towell, 2001). Przywołane dane mogą stanowić przyczynek do dalszych poszukiwań Autorki w temacie parentyfikacji.

Uzasadniając podjęcie badań nad zjawiskiem parentyfikacji, które ostatecznie złożyły się na monotematyczny cykl, Doktorantka wskazuje na konieczność dostosowania narzędzi pomiaru do kultury polskiej. Pomiar ten przy tym, jak zaznacza Doktorantka, nie powinien mieć wyłącznie charakteru retrospektywnego, ale również umożliwiać szacownie aktualnie doświadczanej przez adolescentów parentyfikacji. Słusznie przy tym, co wskazano wyżej, skupia się nie tylko na negatywnych jej konsekwencjach, ale także na potencjalnych mechanizmach adaptacyjnych i czynnikach ochronnych, tj. sposobach radzenia sobie ze stresem, generalnej ocenie jakości życia i relacjach z rodzeństwem (LewandowskaWalter i in., 2017; Borchet i in., 2020; Borchet i in., 2021). Jednym z takich czynników, jak wskazuje, jest mechanizm kompensowania braków w relacji z rodzicami przez inne ważne relacje w życiu młodego człowieka, takie jak relacje z rodzeństwem (Borchet i in., 2020b).

Analiza przedstawionych tekstów

Publikacja 1 (przeglądowa) *Performing developmental tasks in emerging adults with childhood parentification- insights from literature* jest dobrze napisanym tekstem, w którym wykorzystano adekwatne źródła, a konkluzje sformułowane przez Autorów wskazują na głębokie zrozumienie zjawiska poprzez opisanie najistotniejszych i jednocześnie najbardziej problematycznych konsekwencji parentyfikacji, w tym przede wszystkim nieprawidłowego kształtowania się osobowości i podejmowania zadań nieadekwatnych do wieku lub wręcz przeciwnie niemożności wypełnienia właściwych zadań rozwojowych. Przegląd ten doprowadził Autorów do słusznego wniosku, że konieczne jest prowadzenie systematycznych badań empirycznych poświęconych rozwojowym konsekwencjom parentyfikacji i problemom w kształtowaniu tożsamości dzieci/młodzieży na nią narażonych.

Publikacja 2 *Construction of Parentification Questionnaire for Youth* poświęcona jest prezentacji procesu konstrukcji niezwykle ciekawego i obiecującego dla badań empirycznych *Kwestionariusza Parentyfikacji dla Młodzieży*. Autorzy przeprowadzili confirmacyjną analizę czynnikową, wyłonili itemy, które weszły w skład ostatecznej struktury narzędzia, z użyciem którego zbadano osoby mające rodzeństwo oraz jedynaków. Co ważne, w grupie posiadających rodzeństwo pojawiły się dwie dodatkowe podskale: emocjonalna parentyfikacja skierowana na rodzeństwo oraz instrumentalna parentyfikacja skierowana na rodzeństwo. Publikacja w załączeniu nie zawiera narzędzia i nie znalazłam go również w pracy stąd jego ocena opiera się jedynie na analizie przedstawionej w tekście. Wskazane byłoby zamieszczenie go w pracy tak,

aby jego ostateczne wersje były dostępne. Niezależnie jednak od tej uwagi, na podstawie publikacji i zwartych w niej informacji o nim można stwierdzić, że jest to kwestionariusz rzetelny i pozwalający na trafną ocenę zjawiska. Sama publikacja jest napisana ładnym językiem naukowym, ma dobrą konstrukcję i jasno opisuje proces konstrukcji kwestionariusza.

Publikacja 3 *Parentification and coping in polish adolescents*

Badanie zaprezentowane w tej publikacji przeprowadzone zostało na adolescentach w wieku 12-17 lat. Tak duża różnica wieku między najmłodszym i najstarszym uczestnikiem budzi pewne wątpliwości z powodu znaczącej, wynikającej z dojrzałości, zdolności do odnoszenia się do własnego wewnętrznego doświadczenia. Publikacja nie zawiera informacji na temat ilości osób w poszczególnych kategoriach wiekowych, co byłoby dla czytelnika przydatne. Badaniu poddano tylko młodzież posiadającą rodzeństwo, gdyż jednym z założonych celów była analiza parentyfikacji skierowanej na rodzeństwo w grupie chłopców i dziewczynek. Wyniki ujawniły występowanie różnic między dziewczętami a chłopcami. Różnice te nie wydają się bardzo zaskakujące, gdyż emocjonalne zaangażowanie („matkowanie” rodzeństwu, dbanie o komfort rodziców) dziewczynek jest często obserwowanym i również badanym w kontekście parentyfikacji zjawiskiem. Z kolei chłopcy doświadczali wyższego poziomu parentyfikacji instrumentalnej skierowanej na rodziców, co ma niewątpliwie istotny wpływ na ich wyższe zadowolenie z pełnionej w rodzinie roli. Badanie to ma bardzo ciekawy potencjał do tworzenia kolejnych hipotez i konstruowania projektów badawczych. Wyniki wskazujące na związek instrumentalnej parentyfikacji skierowanej na rodzica i bezradności jako strategii radzenia sobie ze stresem w grupie dziewcząt (taki związek nie wystąpił w grupie chłopców) pozwalają na stwierdzenie, że muszą występować różnice w sposobie emocjonalnego reagowania na sytuację parentyfikacji instrumentalnej przez dziewczynki i chłopców. Z pewnością warto przyjrzeć się pozycjom *Kwestionariusza Parentyfikacji*, co niestety z uwagi na jego brak w pracy nie było możliwe.

Publikacja czwarta *The relations among types of parentification, school achievement, and quality of life in early adolescence: an exploratory study* opisuje korzyści płynące z instrumentalnej parentyfikacji, a polegające na zyskiwaniu kompetencji i umiejętności, które przyczyniać się mogą do odnoszenia sukcesów w innych zadaniach, w tym przypadku w nauce szkolnej.

Autorzy postulują, że „*być może doświadczenie umiarkowanej parentyfikacji instrumentalnej ukształtowało w badanych nastolatkach umiejętności przydatne również w szkole, np. efektywne planowanie zadań, strategie radzenia sobie zorientowane na cel (Hooper, 2008; Thastum i in., 2008) oraz budujące poczucie własnej skuteczności (Maysless i in., 2004)*”. Dobór grupy do badania tego badania być może w znacznym stopniu wpłynął na wyniki. Ogólnie bowiem stwierdzono w niej niski poziom emocjonalnej parentyfikacji oraz wysoki status socjoekonomiczny rodzin osób badanych, co mogło wpłynąć na ogólne zadowolenie z życia, osiągnięcia szkolne i stanowić czynnik chroniący przed destrukcyjnym wpływem parentyfikacji. Ponadto, ponownie podkreślić należy, że parentyfikacja instrumentalna wpływać może pozytywnie na kształtowanie zadaniowych kompetencji, wytrwałości, zdolności do radzenia sobie itd., co buduje poczucie własnej wartości i wpływa na ogólny dobrostan. Być może w przyszłości warto pomyśleć nad pogłębionym badaniem zmiennych odpowiedzialnych za aktywność zadaniową, siłę woli, wytrwałość jako potencjalnych pozytywnych konsekwencji parentyfikacji.

Publikacja piąta *We are in this together: retrospective parentification, sibling relationships, and self-esteem* odnosi się do związku między parentyfikacją a samooceną oraz ochronnej roli relacji w rodzeństwie. Dobre relacje z rodzeństwem zapewniają wsparcie, dzielenie obowiązkami, a także wpływają pozytywnie na kształtowanie się obrazu siebie i samooceny. To dobrze zaplanowane, prawidłowo przeprowadzone oraz wnikliwie przeanalizowane badanie stanowi, jak się wydaje, początek dalszych poszukiwań uwarunkowań zróżnicowanego wpływu parentyfikacji na rozwój osobowościowy, tożsamość, dobroć wewnętrznych mechanizmów regulacyjnych i inne zmienne odpowiedzialne za dobrostan oraz powodzenie życiowe osób poddanych parentyfikacji. W badaniu tym wykorzystano adaptację polską kwestionariusza autorstwa Lisy Hooper. Ponownie celowym byłoby zamieszczenie tej adaptacji w pracy. Z perspektywy recenzji wartościowa byłaby możliwość porównania metod, a niestety żadna z nich nie znalazła się w zbiorze.

Podsumowując należy stwierdzić, że wszystkie badania empiryczne zostały prawidłowo przeprowadzone. Konstrukcji każdego z nich towarzyszyła chęć eksploracji zjawiska parentyfikacji w grupie polskich adolescentów. Pewne wątpliwości budzi dobór zmiennych, w świetle badań nad parentyfikacją, o których Autorka pisze w pracy. Prowadząc tak szerokie badania można było wykorzystać ważne zmienne, takie jak poczucie własnej skuteczności, depresyjność, poziom lęku itp. Z perspektywy całości dobór ten nie wydaje się być częścią

ogólnego planu poznania głębiej jakiegoś zagadnienia związanego z parentyfikacją, jak na przykład czynników ochronnych, związków parentyfikacji z kształtowaniem się obrazu siebie, znaczenia tego zjawiska dla aktywności strategicznej itp., aby wymienić tylko niektóre obszary badawcze. Przeprowadzone badania niewątpliwie pozwoliły na zaobserwowanie w polskich próbach efektów opisanych w literaturze anglojęzycznej (wysoka samoocena jako potencjalne następstwo konstruktywnej parentyfikacji, relacje z rodzeństwem jako zasób), opisanie różnic między dziewczętami i chłopcami w zakresie nasilenia poszczególnych wymiarów parentyfikacji, szczególnie w kontekście opisywanego w literaturze niedoszacowania parentyfikacji chłopców. W pracy Autorka postuluje, iż dodatni związek między parentyfikacją a osiągnięciami szkolnymi, nie do końca zbieżny z wynikami innych badań, może wynikać *„nie tylko ze specyfiki badanej próby, lecz także być związany z mechanizmami obronnymi skierowanymi na utrzymanie pozytywnego obrazu rodzica (Schier i in., 2015) lub być przejawem kulturowo zakorzonego niedoszacowania emocjonalnej parentyfikacji w Polsce. W polskiej kulturze panuje znaczny dystans władzy, także w zakresie rodzinnej hierarchii i lojalności (Hofstede i in., 2010). W połączeniu ze skłonnością do utrzymania wiedzy o problemach rodzinnych w kręgu najbliższych osób oraz niechęcią do zgłaszania przemocy w rodzinie (Ipsos Loyalty, 2014), polscy adolescenti mogli być mniej chętni do tego, aby dzielić się swoim doświadczeniem emocjonalnym parentyfikacji niż instrumentalnej parentyfikacji (Borchet i in., 2021)”*. Kwestia ta wymaga raczej dalszych poszukiwań, gdyż taki wniosek wydaje się nie w pełni uzasadniony.

I kolejny wniosek do przemyślenia *„podobnie jak w badaniach poprzedników, także poczucie niesprawiedliwości oraz zadowolenie z roli pełnionej w rodzinie były związane z osiągnięciami szkolnymi adolescentów. Im bardziej badani adolescenti postrzegali swoje role rodzinne jako niesprawiedliwe, tym gorsze były ich oceny (por. Jurkovic i in., 2005). Odpowiednio, im bardziej byli zadowoleni z roli, jaką pełnią w rodzinie, tym lepsze wyniki osiągnęli w szkole (por. Burton i in., 2018). Również pozytywna relacja między instrumentalną parentyfikacją a osiągnięciami szkolnymi była zgodna z badaniami poprzedników, gdyż ten typ parentyfikacji jest identyfikowany jako mniej szkodliwy i mogący prowadzić do potencjalnie konstruktywnych następstw. Instrumentalna parentyfikacja może przyczynić się do sprawnej realizacji innych zadań instrumentalnych, w tym również obowiązków szkolnych. Poprzez realizację instrumentalnych zadań w domu, badani adolescenti mogli nabyć przydatne w szkole umiejętności takie jak efektywne zarządzanie zadaniami czy też wykształcić skupione na zadaniu strategie radzenia sobie*

(Hooper i in., 2008; Thastum i in., 2008)”. Nasuwa się wątpliwość, czy w takiej sytuacji powinniśmy mówić o parentyfikacji, czy raczej o procesie wychowawczym opartym na budowaniu kompetencji i samodzielności, jak je odróżnić, a co więcej zmierzając do odpowiedzi na to pytanie konieczna jest wnikliwa analiza wszystkich aspektów sytuacji rodzinnej z uwzględnieniem więzi uczuciowych i stylu wychowania oraz postaw rodzicielskich. Te sugestie mogą uzupełnić refleksje Autorki nad kierunkami dalszych badań, do których zachęcam.

Za słabość przedstawionej do recenzji pracy uznaję brak jasnej koncepcji. Rozumiem, że zakładano eksplorację procesu, ale dobór zmiennych w poszczególnych badaniach empirycznych nie wydaje się spójny, wynikający z myśli teoretycznej. Zabrakło w pracy także pogłębionej analizy związku między parentyfikacją instrumentalną i emocjonalną a zadowoleniem z roli w rodzinie i poczuciem niesprawiedliwości. Zabrakło także kontynuacji bardzo ciekawego badania opisanego w tekście *Parentification and coping in Polish adolescents*. Wyniki tego badania skłaniają do wielu refleksji związanych z płciowymi i osobowościowymi uwarunkowaniami podatności na parentyfikację, które to wątki Autorka wraz z zespołem mam nadzieję będzie rozwijała. Zabrakło także perspektywy rodziny jako systemu, nie w znaczeniu badania rodziców, choć byłoby to oczywiście niezwykle cenne, ale w znaczeniu pogłębionej wiedzy o systemie rodzinnym i występujących w niej zjawiskach. W żadnym z tekstów nie znalazłam informacji o czynnikach standardowo wykorzystywanych w badaniach nad parentyfikacją (choroba, konflikty, zmiana statusu rodziny itp.), których kontrolowanie wydaje się niezwykle ważne i wniosłoby z pewnością nową perspektywę analizy wyników.

Z pewnością wyniki przeprowadzonych przez Doktorantkę badań mają bardzo istotne znaczenie praktyczne i mogą być wykorzystywane w pracy z dziećmi, młodzieżą i całymi rodzinami, a narzędzie skonstruowane przez Autorkę wraz ze współpracownikami jest wkładem w rozwój zarówno nauki, jak i praktyki psychologicznej. **Podsumowując, do niewątpliwych zalet pracy należy istotny społecznie i z perspektywy indywidualnej charakter przeprowadzonych badań, aplikacyjne znaczenie wniosków, skonstruowanie narzędzia badawczego.**

Konkluzja

Pod względem merytorycznym i formalnym praca doktorska mgr Judyty Borchet spełnia kryteria określone dla cyklu powiązanych tematycznie publikacji stanowiących podstawę uzyskania stopnia doktora. Doktorantka wykazała bardzo dobry poziom przygotowania teoretycznego i metodologicznego z zakresu podjętej tematyki.

Stwierdzam zatem, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska będąca cyklem monotematycznych artykułów mgr Judyty Borchet spełnia ustawowe wymagania wymienione w art. 13.1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z dnia 14.03.2003 roku oraz wymogi stawiane pracom doktorskim w dyscyplinie psychologia. Wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie Autorki do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Magdalena Błażek